

Biblioteki klasztorów kijowskich w zbiorach Oddziału Kolekcji Bibliotecznych i Historycznych Narodowej Biblioteki Ukrainy im. W. I Wernadskiego

W niniejszym artykule zawarta jest krótka informacja o księgozbiorach czterech bibliotek klasztornych Kijowa – Monasteru św. Michała Archanioła o Złoty Kopyłach, Monasteru Wydubickiego, Monasteru Pustynnego św. Mikołaja i Monasteru Objawienia Pańskiego (Brackiego) – które obecnie są integralną częścią zbiorów Narodowej Ukraińskiej Biblioteki im. W. I. Wernadskiego (dalej NBUW), gdzie należą do Oddziału Kolekcji Bibliotecznych i Historycznych (dalej WBZIK).

W pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę na bibliotekę kijowskiego Monasteru św. Michała Archanioła o Złoty Kopyłach, który został założony w 1108 r. przez wielkiego księcia kijowskiego Światopełka. Swego czasu klasztor ten odgrywał ważną rolę w religijnym i politycznym życiu Ukrainy, a po wydarzeniach rewolucji 1917 r. i ustanowieniu władzy radzieckiej na Ukrainie, zakończył swoją działalność jak wiele innych podobnych instytucji. W 1925 r. Wszechukraińska Akademia Nauk zdecydowała o przekazaniu biblioteki Wszechludowej Bibliotece Ukrainy (dalej WBU). Cały przekazany księgozbiór znajdował się w Filii Michajłowskiej, czyli w samym monasterze. Pod koniec grudnia 1927 r., zgodnie z przyjętymi ustaleniami o nowej strukturze Biblioteki, Filię Michajłowską przemianowano na Oddział Michajłowski¹. Wkrótce, razem ze zbiorami innych bibliotek klasztornych, został on przewieziony do Filii Piotrowskiej na Podole (obecnie dzielnica Kijowa – przyp. tłum.),

¹ Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, *Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського 1918–1941*, Київ 1998, s. 115.

gdzie był przechowywany przez wiele lat. Według danych zebranych przez naukowców, zwłaszcza o. W. Kłosa, w pierwszej ćwierci XX w. biblioteka Monasteru św. Michała Archanioła o Złoty Kopułach liczyła blisko 4200 woluminów. Były wśród nich starodruki i rękopisy, znaczną część stanowiły czasopisma. Całość można było podzielić pod względem tematyki na: homiletyczne i religijno-moralne, pedagogiczne, literaturę piękną (która odzwierciedlała wszystkie zdobycze myśli religijno-filozoficznej, prądy literackie i kościelno-społeczne), zbiory nut zawierające utwory śpiewane (chórowe i solowe) oraz na fortepian i inne instrumenty. Czasopisma drukowane były w drukarni Kijowskiego Seminarium Duchownego, Kijowskiej Akademii Duchownej Sankt-Petersburskiego Seminarium Duchownego oraz przez Świętobliwy Synod Rządzący, „Aleksandro-Newskie Towarzystwo Trzeźwości” i inne². Obecnie kolekcja ta jest samodzielną jednostką pod nazwą „Biblioteka Kijowskiego Klasztoru św. Michała o Złoty Kopułach”. Wydania książkowe, które wchodziły w skład tej kolekcji dzielą się według kryterium językowego na: cyryliczne, łacińskie, polskie i niemieckie; wszystkie mieszczą się w ramach czasowych od końca XV do pierwszej ćwierci XX w.

Najstarszą książką z Biblioteki Michajłowskiej jest *Czasosłowiec* (*Часослов*; znajduje się w Oddziale Starodruków i Wydań Rzadkich). Jest to jedna z czterech ksiąg o charakterze liturgicznym, wydrukowana cyrylicą w drukarni Szwajpolta Fiola w Krakowie w 1491 r. Warto zaznaczyć, że jest to jeden z niewielu egzemplarzy, w których zachował się kolofon. Egzemplarz jest uszkodzony: brak mu 90 z 384 kart. Fakt ten został opisany przez pracownika naukowego Oddziału Starodruków i Wydań Rzadkich – N. Bodnara w artykule *Starodruki w Narodowej Bibliotece Ukrainy im. W. I Wernadskiego*³. Razem z inkunabułem w bibliotece klasztornej przechowywane były najstarsze starodruki (1501–1550) drukowane w Paryżu, Krakowie, Lipsku, Wenecji, Norymberdze. Warto wymienić wśród nich takie tytuły, jak *Biblia sacra utriusque Testamenti...* (Norimbergae apud Ioannem Petreium, 1529); Dionysius Areopagita *Caelestis hierarchia. Ecclesiastica hierarchia. Divina nomiana. Mystica theologia. Vndecim epistolae. Ignatii Vndecim epistolae. Polycarpi Epistola vna. Theologia viuificans Cibus solidus* (Venezia: Johannes Tacuinus, 21 X 1502); Johannes Damascenus. «*[Opera. Ed. H. Gravius]*» ([Köln: ex offic. Petri Quentel, 4 Non. I 1546]); Osiander, Andreas [*Harmoniae Evangelicae libri IV*].

² Віталій Клос, *Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир: погляд крізь роки*, Київ 2008, s. 30 (w jęz. ukraińskim i angielskim).

³ Н. Бондар, *Периодруки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, „Бібліотечний вісник”, 1999, nr 1, s. 28.

Annotationum in Harmoniam Evangelicam, liber unus (Lutetiae [Paris]: ex offic. Roberti Stephani, 1545) i inne. Wszystkie one zostały wymienione w Katalogu, którego autorem jest M. Szamraj⁴.

Oprócz kolekcji książkowych w różnych językach, zbiór zawiera także czasopisma, które obecnie stanowią prawie 40% jego zawartości i liczy 38 tytułów. Są tam między innymi:

1. „Strannik” – miesięcznik duchowny, założony w 1860 r. przez protjereja W. W. Gregulewicza, wydawany w Sankt-Petersburgu;
2. „Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademii” – jeden z najbardziej znanych miesięczników naukowych, założony w 1860 r. Drukowano w nim dzieła Ojców Kościoła w tłumaczeniu rosyjskim oraz prace o charakterze naukowym z kręgu dyscyplin wykładanych w wyższych szkołach duchowych;
3. „Hristianskoe Čtenie” – miesięcznik założony z inicjatywy rektora Akademii Sankt-Petersburskiej, archimandryty Grigorija w 1821 r. W piśmie drukowano artykuły teologiczne, z zakresu historii Kościoła, artykuły krytyczne oraz materiały do bibliografii duchowej. Od 1875 r. czasopismo ukazywało się jako dodatek do pisma „Cerkovnyj Vestnik”;
4. „Cerkovnye Vedomosti” – tygodnik wydawany od 1888 r. przy Świątobliwym Synodzie Rządzącym, składał się z dwóch części, oficjalnej i nieoficjalnej. W piśmie publikowano artykuły dotyczące historii Kościoła, teologii, homile wybitnych kaznodziejów itp. Na początku XX w. zaczął ukazywać się dodatek „Pryhodskoe Čtenie”;
5. „Cerkovnyj Vestnik” – wychodził od 1875 r. przy Sankt-Petersburskiej Akademii Duchownej. Ukazywał się raz w tygodniu i uważany był za oficjalny organ synodu. Składał się z dwóch części, oficjalnej i nieoficjalnej. W 1888 r. został zastąpiony przez „Cerkovnye Vedomosti”.

Żaden z tytułów nie występuje w komplecie. W zbiorach znajdują się pojedyncze egzemplarze, numery czy roczniki z różnych lat. Praktycznie każdy jest ostemplowany pieczęcią biblioteki klasztornej, a jeśli grzbiet woluminu jest skórzany, to widnieją na nim tłoczone litery „BKMM” – „Biblioteka Kijowskiego Michajłowskiego Monasteru”. Zgodnie z opisem z 1787 r. w Bibliotece Kijowskiego Monasteru Pustynnego św. Mikołaja przechowywano ok. 655 woluminów, oprócz tego w innych cerkwiach monasteru oraz w refektarzu znajdowało się co najmniej 185 ksiąg, co

⁴ *Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины*, сост. М. А. Шамрай, Київ 1995, нгу: 259, 698, 1192, 1905.

razem daje 840 jednostek⁵. Zgodnie z danymi z tego dokumentu, książki w bibliotece były ułożone według następującego klucza: według formatu (arkusz, ćwierć i ósma część arkusza), według kryterium językowego (drukowane w języku starocerkiewnosłowiańskim, po łacinie, grecku, polsku i rosyjsku). Większość stanowiły wydania z XVIII w. Wśród wydań z XVII w. przeważały książki z drukarni ukraińskich, głównie z drukarni Ławry Kijowsko-Pieczerskiej. Wiek XVI reprezentuje niewielka ilość wydań z drukarni ostrogskich i lwowskich.

Literatura religijna reprezentowana jest przez Biblie, Ewangelie, dzieła Ojców Kościoła oraz Doktorów Kościoła, prace znanych działaczy kościelnych z XVII–XVIII w., zwłaszcza namiestnika Ławry Kijowsko-Pieczerskiej – Antoniego Radziwiłłowskiego, arcybiskupa czernihowskiego – Łazarza Baranowicza, arcybiskupa nowogrodzkiego – Teofana Prokopowicza i innych. Do literatury świeckiej należy zaliczyć książki z dziedziny wojskowości, astronomii, geografii, fizyki eksperymentalnej, historii, gramatyki łacińskiej, greckiej, starocerkiewnosłowiańskiej i niemieckiej.

Według stanu z 1 VIII 2012 r. Biblioteka Klasztoru Mikołajowskiego liczy 153 jednostki archiwalne. Są one ustawione według sygnatur nadanych książkom jeszcze za czasów przechowywania ich w bibliotece klasztornej, które składają się z cyfr rzymskich i arabskich (np. III 2/15 lub XI 4/342).

Każda książka posiada pieczęć Biblioteki Monasteru Mikołajowskiego. Pieczęć ta ma kształt dwóch elips o rozmiarach 5×3 i $4,8 \times 2,8$ cm, umieszczonych jedna wewnątrz drugiej w odległości 1 mm. W środku mniejszej elipsy, wzdłuż jej górnej krawędzi widnieje napis drukowanymi literami „Києвського Пустынно”, wzdłuż dolnej „Николаївського монастиря”. W środku znajduje się napis „Biblioteka”⁶. Pieczęć posiada elementy ozdobne.

Obecnie większość zbioru stanowią książki o charakterze religijnym: Filokalie (książki z zakresu ascetyki i duchowości), Biblie, Mineje (modlitewniki), komentarze do różnych dzieł religijnych (*Tolkovanie na poslanie k rymlânam*, *Tolkovanie voskresnyh evangelij*, *Tolkovanie na psalmyr' i in.*), dzieła św. Augustyna, prace Grzegorza Teologa, Jana Klimaka (*Lestvica vozvodâšajâ na nebo*), dzieła św. Dymitra z Rostowa, które swego czasu wydane były w dwóch częściach, niestety do naszych czasów zachowała się tylko pierwsza *Vozderžašaâ v sebe paznye nebol'šie ego Svâtitelâ tvoreniâ*,

⁵ М. Яременко, *Бібліотека Київського Пустинно-Миколаївського монастиря XVIII ст. "життя" книг, [w:] Просемінарії: Медієвістика. Історія церкви, науки і культури*, t. 4, Київ 2000, s. 122.

⁶ Teksty not proveniencyjnych przytoczono zgodnie z oryginalną pisownią.

s prysovokupleniem žitiâ ego i kolejnyh zapisok. W kolekcji przechowywane są homilie, z których około 1/3 należała do metropolity riazańskiego i muromskiego – Stefana Jaworskiego. Wydanie, o którym mowa, zostało wydrukowane w moskiewskiej drukarni synodalnej w 1804 r. Przed stroną tytułową umieszczono grawiurę przedstawiającą portret metropolity autorstwa Ławrentija Frołowa⁷. Pod grawiurą znajduje się herb S. Jaworskiego. Nieco niżej podpis, w którym wyrażony został głęboki żal z powodu śmierci nadzwyczaj utalentowanego i wykształconego człowieka, krzewiciela wiary prawosławnej, obrońcy rosyjskiego tronu patriarszego, metropolity Stefana Jaworskiego. Pierwsza część książki zaczyna się przedmową do czytelnika, po której zwięźle przedstawiono biografię S. Jaworskiego. Warto zaznaczyć, że w wydaniu tym umieszczono również „testament” autora, który składa się z dwóch części. W pierwszej metropolita wydaje rozporządzenia odnośnie majątku, który pozostawił po śmierci. W drugiej części, pod nagłówkiem „Testament” Stefan Jaworski wyraził ostatnią wolę dotyczącą swojego księgozbioru i zamieścił informację o dwóch rejestrach zgromadzonych książek. Metropolita podkreśla jednocześnie, że dokumenty te własnoręcznie przekazał w Sankt-Petersburgu archimandrycie niżyńskiemu Epifaniuszowi Tichorskiemu. W „Testamencie” S. Jaworski wyraził pragnienie przekazania swojego księgozbioru na wieczny użytek i własność męskiemu Krasno-Ostrowskiemu Nazaretańskiemu Monasterowi Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Nieżynie⁸.

W testamencie właściciel biblioteki umieszcza rekomendacje odnośnie przechowywania książek, które przekazał wspomnianej instytucji: komu i jak wydawać książki; jakie kary powinny być przewidziane dla osób, które niszczą, sprzedają lub kradną książki z biblioteki; co należy robić, aby książki nie niszczały i były przechowywane w należytych warunkach. W swoim „Testamencie” metropolita zwraca również uwagę na to, kto powinien być odpowiedzialny za zbiory biblioteczne oraz wyraża swoje oczekiwania od-

⁷ Ławrentij Frołow, rytownik, czynny w pocz. XIX w., autor portretów Aleksandra I z grawiury Tardieu, cara Aleksego Michałowicza, portretu Piotra I, Stefana Jaworskiego i in. Zob. *Подробный словарь русских граверов XVI - XIX вв.*, t. II: К-Ѡ, сост. Д. А. Ровинский, Санкт-Петербург 1895, s. 1096-1097.

⁸ Krasno-Ostrowski Nazaretański Monaster Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, klasztor męski 2-giej klasy, budowę rozpoczęto w 1702 r. za pieniądze metropolity riazańskiego Stefana Jaworskiego w centrum miasta Nieżyn, w guberni czernihowskiej. Konsekracja świątyni miała miejsce w 1716 r. Zgodnie z testamentem S. Jaworskiego prywatna biblioteka metropolity po jego śmierci została przekazana na wieczny użytek wspomnianemu monasterowi dla uczonych hieromnichów. Jednak zgodnie z osobistym ukazem imperatorowej Anny Iwanowny, dzięki staraniom arcybiskupa nowogrodzkiego Teofana Prokopowicza, biblioteka ta została przekazana Kolegium Charkowskiemu – zob. *Историко-статистическое описание Черниговской епархии*, Кн. 3: *Мужские монастыри*, Чернигов 1873, s. 157–208.

nośnie wyznaczenia bibliotekarza i wykonywania przez niego swoich obowiązków. Po wymienionych poleceniach następuje spis treści i „pouczenie” autorstwa samego Stefana Jaworskiego. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż niektóre książki z kolekcji, oprócz pieczęci posiadają i inne proveniencje: zapisy o przynależności książek do biblioteki Monasteru Mikołajowskiego, podpisy właścicieli, zapisy świadczące o kupnie lub darowaniu danych egzemplarzy. Należy przypomnieć, że w kolekcji są także czasopisma.

Biblioteka Kijowskiego Michajłowskiego Monasteru Wydubickiego – jednego z najstarszych ośrodków religijno-kulturalnych państwa ukraińskiego, który wywodzi swoje początki z 1070 r., zachowała się podobnie jak opisanego powyżej, też jedynie częściowo. Dokładnej daty założenia biblioteki klasztornej do tej pory nie udało się ustalić. W 1924 r., po zamknięciu Monasteru Wydubickiego jego bibliotekę przekazano WBU, pierwsze książki przekazano w 1925 r. Według spisu z 1 VIII 2012 r. kolekcja „Biblioteka Kijowskiego Klasztoru Wydubickiego św. Michała” składa się jedynie z 18 książek, każda z nich ma na grzbiecie naklejkę z nazwą biblioteki a pod nią liczbę porządkową, np. „К Бібл. Видуб. Мон. № 28” (K Bibl. Vidub. Mon.) czy „К Бібл. Вид. Мон № 115”.

W wydaniach wchodzących obecnie w skład kolekcji przeważają książki o tematyce historycznej. Chronologicznie mieszczą się w ramach 1814 – 1876 r., pod względem językowym można je podzielić jedynie na drukowane po rosyjsku i francusku. Pragniemy zwrócić uwagę na jeszcze jeden ciekawy aspekt tej biblioteki. Wśród literatury, która reprezentuje księgozbiór obecnie, nie ma ani jednej książki o tematyce religijnej. Widzimy tu książki S. Sołowjowa *Istoriâ padeniâ Pol'si* (Moskwa 1863), wielotomowe wydanie *Istoriâ Rossii s drevnejših vremen*. Niestety ta gruntowna praca jest reprezentowana w bibliotece przez pojedyncze tomy (zachowało się jedynie siedem tomów, i to nie po kolei: t. 5, 6, 7, 8, 9, 22, 25, ale pewności, że biblioteka posiadała wszystkie 29 tomów nie ma). Warto zaznaczyć, że w tomie 22, na wierzchniej stronie okładki znajduje się dedykacja S. Sołowjowa⁹: „Aleksandrowi Nikołajewiczowi Popowowi¹⁰ od autora¹¹”. Oprócz tego na każdym tomie, jak i na wszystkich książkach wchodzących w skład

⁹ Siergiej Sołowjow (1820–1879), historyk rosyjski; autor *Historii państwa rosyjskiego od najdawniejszych czasów* w 29 tomach; zob. *Русский биографический словарь. Смеловский – Суворина*, изд. А. А. Половцев, Санкт-Петербург 1909, s. 82–92.

¹⁰ Aleksander Popow (1820–1877), historyk; napisał prace o polityce zagranicznej Rosji, a także dotyczące historii wojny 1812 r. Jego najważniejsza praca dotycząca wydarzeń wojny 1812 r., pozostała nieukończona; zob. *Русский биографический словарь. Плавильщиков – Примо*, изд. А. А. Половцев, Санкт-Петербург 1905, s. 514–517.

¹¹ NBUW. ВІК. Выдуб. мон. № 33.

księgozbioru Monasteru Wydubickiego, za wyjątkiem planu Paryża, znajduje się pieczęć właściciela, Pawła Iwanowicza Sołomki. Ma ona kształt owalny (4 × 2,7 cm) z wpisanym wewnątrz prostokątem (1,9 × 1,1 cm) ozdobionym z obu stron ornamentem w kształcie czterolistnej koniczyny. U góry, nad prostokątem znajduje się napis: „Pavel” Stepanowič”. Napis wieńczy korona heraldyczna. U dołu, pod prostokątem znajduje się nazwisko właściciela pieczęci – „Solomko”¹². W samym prostokącie umieszczono datę – „10. lut. 1891 r.”. Biorąc pod uwagę tę pieczęć, można stwierdzić z pewnością, że wszystkie egzemplarze należały do prywatnej biblioteki P. S. Sołomki. W jaki sposób trafiły do biblioteki Klasztoru Wydubickiego na razie pozostaje zagadką.

Oprócz wymienionych wyżej książek, w kolekcji znajdują się także inne, takie jak: *Svâtyni i dostoprimečatel’nosti Velikogo Novgoroda* bez miejsca i roku wydania; dzieło Fustela de Coulanges¹³ *Grażdanskaâ obšina antyčnego mira* (Moskwa 1867); jedna z najważniejszych prac A. N. Popowa, która bazuje na kwerendach archiwalnych, co dało autorowi możliwość przeprowadzenia rzetelnych badań nad wojną rosyjsko-napoleońską 1812 r. i która jest kontynuacją poprzedniej publikacji: *Moskva v 1812 g.* (Sankt Petersburg 1876); *Sobranie gosudarstwennyh gramot i dogovorov*, cz. 5. (bez roku i miejsca wydania); *Razyskaniâ o gorodah i pridelah drevnih russkih knâžestv c 1054 po 1240* (Moskwa, bez roku wydania); *O pape Formoze* (Moskwa 1855)¹⁴ oraz praca A. de Breuila¹⁵ *Kurs drevnovodstva* (T. 2, Sankt Petersburg 1852).

W kolekcji znajdują się dwa wydania po francusku: uniwersalny informator geograficzny M.-N. Bouillet¹⁶ „Dictonnaire universel d’histoire et

¹² Paweł Sołomko (daty narodzin i śmierci nieznane) ożenił się z wdową po historyku Popowie. Pochowany jest w Kijowie w Klasztorze Wydubickim – zob. В. Л. Модзалевский, *Малоросійський родословник*, t. 4: П – С, Київ 1914, s. 707.

¹³ Numa Denys Fustel de Coulanges (1830–1889) francuski historyk, autor *La cité antique* (tłum. ros.: Moskwa 1867); zob. *Советская историческая энциклопедия*, t. 15: *Феллахи – Чжалайнор*, гл. ред. Е. М. Жуков, Москва 1974, kol. 474–476.

¹⁴ Formozus (816–896), papież w latach 891–896; wcześniej arcybiskup Porto, cieszący się reputacją uczonego; w Rzymie stał na czele frakcji popierającej króla niemieckiego Arnulfa w walkach o koronę cesarską i zachęcał go do pochodu na Rzym. Po śmierci został postawiony przed sądem i ekskomunikowany (tzw. „synod trupi”, 897) – zob. *Энциклопедический словарь*, t. 71(XXXVI): *Финляндия – Франкония*, издат.: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, Санкт-Петербург 1902, s. 292.

¹⁵ Alphonse Du Breuil (1811–1890) – sadownik, pomolog, autor znanej pracy *Cours élémentaire, théorique et pratique d’arboriculture, contenant l’étude des pépinières d’arbres et d’arbrisseaux forestiers etc.* (Paris 1846; 5. wydanie 1861; tłum. niem. 1847 r.; tłum. ros. 1852), *Энциклопедический словарь*, издат.: Ф.А. Брокгауз (Лейпциг), И.А. Ефрон (С.-Петербург), t. XXI(XI): *Домиции–Евреинова*, Санкт-Петербург 1893, s. 362.

¹⁶ Marie Nicolas Bouillet (1798–1864), francuski filozof, historyk i leksykograf, autor *Dictionnaire universel d’histoire et de géographie* oraz *Dictionnaire universel des scien-*

de géographie” (Paris, 1860) oraz nowy plan 20 okręgów Paryża z krótkim komentarzem “Le nouveau plan de l'étranger dans les 20 arrondissements de Paris”, wyd. A Logerot (Paris). Na okładce planu widnieje herb Paryża tłoczony złotem, ale bez wieńca laurowego. Zamiast lauru herb aż do korony otacza pofalowana wstążka rozdawająca się na końcach. Na wstążce tej po obu stronach widnieje nazwa wydawnictwa: z lewej strony „Logerot”, z prawej „Éditeur”. Na odwrocie planu znajduje się ekslibris w formie naklejki. Na naklejce widnieje ośmiobok, w nim jeden duży prostokąt i dwa mniejsze z ozdobnymi rogami. W górnym małym prostokącie napis: „Collage de cartes, tableaux. Ec”, w dużym – „Plan de Paris” i w dolnym małym: „Auguste Logerot. Quai des Augustins. 55. Paris”. Z prawej strony ośmiokąta umieszczono pod łukiem globus, z lewej – sferę niebieską: konstrukcję geometryczną, wykorzystywaną w astronomii sferycznej do rozwiązywania zadań praktycznych.

Czwarta kolekcja, którą omówimy w niniejszym artykule to Biblioteka Kijowskiego Brackiego Monasteru założonego, zgodnie z informacją podaną przez W. W. Zwirynskiego¹⁷, w 1588 r., a według danych N. Muchina – w 1615 roku¹⁸. Obydwaj autorzy zwracają uwagę na to, że klasztor znajdował się na Podolu i mieścił się na dziedzińcu posesji żony marszałka mozyrskiego Stefana Łozki, Halszki Hulewiczówny. Nazwę „uczelniany” otrzymał po połączeniu szkoły ławralnej ze szkołą klasztoru Objawienia Pańskiego. Monaster przetrwał do I poł. XX w., a zamknięty został między 1920 a 1930 r., jak i większość instytucji duchownych.

Do WBU trafiła biblioteka Monasteru Brackiego, która w II poł. XIX w. przechowywana była w wielkiej szafie na chórze w cerkwi Objawienia Pańskiego. Zbiór składał się zaledwie z 320 tytułów. Była to literatura o tematyce religijnej, głównie księgi liturgiczne, a także Bible św., komentarze do Pisma św., zbiory kazań oraz podręczniki. Biblioteka nie zachowała swojej integralności. Jej zbiory zostały rozproszone po różnych oddziałach i kolekcjach Według spisu z 1 VIII 2012 r. liczyła zaledwie 14 książek z lat 1806–1870. W odróżnieniu od biblioteki Monasteru Wydubickiego, w Brackim – wszystkie książki mają charakter religijny. Możemy tu znaleźć dzieła takich duchownych (działaczy kościelnych), jak Jan Klimak autor *Lestvica vozvodâšajâ na nebo* (Sankt Petersburg,

ces, des lettres et des arts; zob. P. Larousse, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, t. 2: B, Paris 1867, s. 1081-1082.

¹⁷ *Материалы для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи, с библиографическим указателем*, t. I: *Преобразование старых и учреждение новых монастырей с 1764–95 по 1 июля 1890 год (594 монастыря)*, сост. В. В. Зверинский, Санкт-Петербург 1890, s. 105–106.

¹⁸ Н. Мукин, Кнебо, ...

1812), komentarze i dzieła Doktorów Kościoła – *Tolkovanie na proroka Daniila s prybavleniem, sobrannym iz nowějšíh tolkovnikov i prostranno ob. "ásnennoe"* (Moskwa, 1816). Wydanie to reprezentowane jest w zbiorach jedynie przez część 7, reszty brakuje. I, na koniec, literatura liturgiczna, w której opisano porządek odprawiania nabożeństw adresowanych do wszystkich wiernych. Należy do niej zaliczyć takie tytuły np. *Služebnik* (Kijów, 1086) i *Mineâ mecačnaâ* (Kijów, 1811) które stanowią największą grupę w zbiorach w porównaniu z innymi książkami). Jest także księga, w której przedstawiono porządek odprawiania poszczególnych nabożeństw – *Mesâceslov* (Kijów, 1884 r.). Większa część książek posiada na wyklejce lub stronie tytułowej pieczęć Monasteru Brackiego. Ma ona kształt prostokąta o rozmiarach $5 \times 2,5$ cm, w środku którego znajduje się napis drukowanymi literami: „KĪEVO-BRATSKAGO MONASTYRĀ”. Pieczętki robiono fioletowym tuszem. Na niektórych egzemplarzach znajdują się także odręczne napisy, świadczące o przynależności książek do danego monasteru, o kupnie i cenie książek, dedykacje, jak np. „Siâ kniga prinadležít k číslu knig Kievo-Bratskomu Bogoâvlen-skomu učilišnomu monastyřû podpisana sobstvennoručno byvšim v toe vremâ bibliotekarem ierodiakom Ippolitom” 1840 maiâ 16-go dnâ lub 1817 goda dal’ ukladu siû knigu do hrama Bogoâvleniâ Bogomatêre bratskoj iêromonah Luka” bądź: „Siâ kniga Kievo-Bratskago Učilišnago monastyřâ kuplena v Kievopečerskoj Lavre cenoj 123 assignaciji 1813 goda fevralâ 16-go dnâ”. Jak widać, ilość książek przechowywanych w kolekcji „Biblioteka Kijowskiego Monasteru Brackiego” daje nam bardzo skąpe informacje na temat wielkości i treści księgozbioru biblioteki klasztornej.

Warto także przypomnieć, że zbiory wszystkich omawianych bibliotek były swego czasu rozproszone, co utrudnia ich dokładną analizę. Należy też zaznaczyć, że tworzenie nowych kolekcji bibliotecznych z istniejących bibliotek i księgozbiorów nawet w wypadku, kiedy zawierają one kilka egzemplarzy tych czy innych wydań, doprowadza faktycznie do zniszczenia wartości tych zbiorów. Potwierdzeniem tego są biblioteki i księgozbiory, które omawialiśmy w niniejszym artykule. Książki z nich zostały rozproszone zarówno w ramach oddziału (książki z bibliotek klasztorów Michajłowskiego, Wydubickiego, Mikołajowskiego i Brackiego można spotkać wśród kolekcji i zbiorów m. in. „Biblioteki Kijowskiej Akademii Duchowej”, „Biblioteki Uniwersytetu św. Włodzimierza”, „Periodyki sprzed 1917 r.”, utworzonych w l. 1954–57, „Periodyków religijnych do 1917 r.” (utworzonych w II poł. l. 80-tych XX w.) oraz „Prasy eparchilanej” (utworzonej w 1958 r.), jak i w innych oddziałach,

zwłaszcza w Oddziale Starodruków i Wydań Rzadkich, Oddziale Formowania Zbiorów Muzycznych, Oddziale Sztuk Pięknych, w sektorze kartografii. Dlatego przy dalszych badaniach procesu tworzenia, formowania, kompletowania, analizy składu i struktury zbiorów wymienionych księgozbiorów, nadzwyczaj ważnym zadaniem staje się zlokalizowanie w oddziałach NBUW wszystkich książek, które należały do interesujących nas bibliotek i utworzenie na bazie tego materiału spisów bibliograficznych czy indeksów, w których zawartoby pełny opis bibliograficzny tych wydań oraz informację o obecnym miejscu przechowywania książek z danych kolekcji.

tłum. Katarzyna Łoza